

શાશ્વત મૂલ્યોનું મહત્વ

લા રીતીય સનાતન ધર્મ આધ્યાત્મિકતા અને ઈશ્વરીય શક્તિનો ઉદ્દોષ છે. પરંતુ એ કેટલાંક શાશ્વત અને માનવીય મૂલ્યો પર આધારિત છે. એનું નિદર્શન આપણને અને સમસ્ત વિશ્વને રામાયણ, મહાભારત, શ્રીમદ્ ભાગવત, દેવી ભાગવત, શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતામાંથી સુપેરે મળે છે, જરૂર છે એમાં ઊંડાં ઊતરવાની અને ચિંતન કરવાની.

માનવી ઈશ્વરની શરણાગતિ સ્વીકારી શ્રદ્ધાપૂર્વક એની ઉપાસના કરે છે. પોતાની સમસ્યાઓ, પ્રશ્નોનું ઈશ્વરને નિવેદન કરે છે અને એનો ઉકેલ લાવવા પ્રાર્થના કરે છે. તેમ છતાં ઘણી વાર તેનો ઉકેલ નથી આવતો. એનું કારણ પેલાં શાશ્વત અને માનવીય મૂલ્યોની અવગણના. વૈયક્તિકથી માંડીને સમસ્ત સમાજમાં માનવીય મૂલ્યોનો સદંતર અભાવ સમગ્ર વિશ્વના વાતાવરણને અશાંત બનાવી દીધું છે. ચારે કોર ચોરી, લૂંટ, ખૂન, બળાત્કાર અને આંતકવાદથી વિશ્વ ખળભળી ઊઠ્યું છે.

પોતાનાં અનેક કાર્યોમાં નિષ્ફળ જાય છે. વ્યક્તિ ભલે ઈશ્વરપરાયણ હોય, ભલે ગમે તેટલા જપ, ધ્યાન, માળા કરતો હોય તેનો ઈશ્વરને સ્વીકાર નથી. એનો સ્વીકાર ત્યારે જ થાય કે જ્યારે આપણે માનવી તરીકે માનવીના હૃદયને પ્રસન્ન કરીએ. તેની મુશ્કેલીમાં તેને સાથ સહકાર આપી તેને ધીરજ બંધાવીએ, સહાનુભૂતિ દાખવીએ, તેની વિકટ પળોમાં આપણે તેની નિકટ રહીએ. આપણે બીજું કંઈ ન કરી શકીએ તો કંઈ નહીં, તેની વેદનાને ઝીલીએ, વિકટતાને વેગળી કરવામાં સહાયક બનીએ તો ઈશ્વરની પ્રસન્નતા આપણા પર ઊતરે છે. એની પ્રસન્નતાથી આપણો જીવનવ્યવહાર સરળ, સહજ અને સફળ બને છે. આપણે સુખ, શાંતિ, આનંદ અનુભવીએ છીએ. કારણ કે ઈશ્વર તો માનવીના હૃદયમાં જ રહેલો છે એટલે આપણી માનવીયતાની પણ એને ખબર પડે છે. આપણાં છળકપટ, કાવાદાવા પણ એને ખબર પડે છે. આથી આ બધું તેનું કર્મ બને છે. એ કર્મનું ફળ તેના જીવનની સફળતા-નિષ્ફળતામાં

વ્યક્તિ ભલે ઈશ્વરપરાયણ હોય, ભલે ગમે તેટલા જપ, ધ્યાન, માળા કરતો હોય તેનો ઈશ્વરને સ્વીકાર નથી. એનો સ્વીકાર ત્યારે જ થાય કે જ્યારે આપણે માનવી તરીકે માનવીના હૃદયને પ્રસન્ન કરીએ. તેની વિકટ પળોમાં આપણે તેની નિકટ રહીએ

સનાતન ધર્મનાં શાશ્વત મૂલ્યો એટલે સંવેદનશીલતા, સહૃદયતા, પ્રેમ, સમભાવ, આત્મીયતાનું નિતાંત પ્રવર્તન, ઈશ્વરમાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા, વિશ્વાસ, સંપૂર્ણ સમર્પણ, નિરંતર સમર્પણ. આવાં મૂલ્યો છતાં ઘણી વાર માનવીના પ્રશ્નોનું નિરાકરણ આવતું નથી. આથી માનવી ઈશ્વરથી વિમુખ થઈ જાય છે. ઈશ્વરને દોષ દે છે. આ માનસિકતા ઉચિત નથી. કઈ રીતે?

માનવીના જીવનવ્યવહાર પર દૃષ્ટિપાત કરીશું તો જણાશે કે વાતવાતમાં માનવી માનવીનું અપમાન કરી દે છે. અવગણના કરે છે. અપશબ્દો કહી તેને તોડી પાડે છે અને પછી પોતે તેનું ગૌરવ અનુભવે છે કે આપણે તો કોઈનું સાંભળીએ જ નહીં, હું તો મોઢે ચોપડાવી જ દઉં. આ વલણ ઉચિત નથી. આમ કરવાથી માનવીને ઘણું દુઃખ પહોંચે છે. સંસારમાં દરેક ક્ષેત્રે સીધી લીટીએ ચાલતો માનવી કઈ રીતે દુઃખી થાય, કઈ રીતે એની પ્રગતિ અવરોધાય, કઈ રીતે તે નિષ્ફળ જાય તેના દાવપેચ છળકપટ અપનાવતો રહે છે. આ વલણ યોગ્ય નથી. એથી માનવી આઘાત અનુભવે છે. માનવીના આત્મીયતાભર્યા સંબંધોમાં કઈ રીતે તિરાડ પડે તે માટે અનેકવિધ જૂઠાણાં ફેલાવતો રહે છે. જ્યારે આવા માનવીયતાભર્યા આત્મીય સંબંધોમાં તિરાડ પડે ત્યારે એની પાછળની ભૂમિકા ભજવતાં લોકો ખુશ થાય છે પણ આ વલણ ઉચિત નથી.

માનવીનું આવું વલણ ઈશ્વરને પસંદ નથી. આથી ઈશ્વરપરાયણ વ્યક્તિ હોવા છતાં તે

અંકિત થાય છે પણ માનવીને એની ખબર નથી પડતી. માનવી પોતાની વિકટતા, નિષ્ફળતાનો દોષ ઈશ્વરને આપે છે પણ એ યોગ્ય નથી. આથી જીવનની વિકટતા- નિષ્ફળતાના સમયમાં સહેજ થોભીને આત્મનિરીક્ષણ કરવાની જરૂર છે.

માનવી સફળતાની એકદમ નજીક પહોંચી જાય ને અચાનક નિષ્ફળતાનો અનુભવ થાય છે. કારણ કે સફળતાની ટોચ પર ક્યાંક ને ક્યાંક અમાનવીય અભદ્ર વર્તનની ક્ષણો ઈશ્વરને યાદ આવે છે. ઈશ્વર જુએ છે ને માનવીએ જેની સાથે જેવું વર્તન કર્યું હોય તેવા વર્તનનો તેને અનુભવ કરાવે છે.

માધવ મલ્હાર તપન ત્રિવેદી

આ બધી બાબત ખૂબ સૂક્ષ્મ અને ગહન છે. આપણે ઘણી વાર કહીએ છીએ કે મારાં કેવાં પાપ, કેવાં કર્મ કે આ દિવસ જોવાનો વારો આવ્યો! અહીંથી આત્મનિરીક્ષણ શરૂ થાય છે.

આત્મનિરીક્ષણ એક દર્પણ જેવું હોય છે. જે જેવો છે તેવો છે, તેવો તેને બતાવી દે છે.

ઈશ્વરીય શક્તિ મહાન છે, ગૂઢ છે, અકળ, અગમ્ય છે. શુદ્ધ ભાવથી તેને માપી શકાય છે. અનુભવ કરી શકાય છે. એ શુદ્ધ ભાવ ઉપર વર્ણવ્યા તેવા શાશ્વત મૂલ્યોના આચરણથી જ આત્મસાત કરી શકાય છે. એવા શુદ્ધ ભાવનો, શાશ્વત મૂલ્યોનો અભાવ માનવીની વિકટતા- નિષ્ફળતાનું કારણ બને છે. આથી જીવનમાં ભલે ગમે તેટલા અભાવો-સંઘર્ષ હોય પણ શાશ્વત મૂલ્યોનો પરિહાર નહીં કરીએ તો એ મૂલ્યો સફળતાની સિદ્ધિની ટોચે લઈ જશે.

‘ત્યાગીને ભોગવવું’ કેવી રીતે?

આ પણા ગૌરવપૂર્ણ સર્વજ્ઞાન સાગર સંગ્રહ વેદ- ઉપનિષદો સહિતનું સાહિત્ય સનાતન સત્ય છે. તેની પ્રતીતિ અવારનવાર વિદ્વાનો દ્વારા વિવેચનો, સંશોધનોથી થતી રહે છે. દરેક મંત્રોના આધિ દૈવિક, આધિ ભૌતિક, આધ્યાત્મિક વિવિધ અર્થઘટનો વખતોવખત પ્રકાશમાં આવતા રહે છે. તેમાં દેશ-વિદેશના વિદ્વાનો દ્વારા નૂતન રહસ્યો પ્રકટ થાય છે.

‘ઈશાવાસ્યોપનિષદ’ ઉપનિષદોની શ્રેણીમાં અવલ સ્થાન ધરાવે છે. મૂળભૂત રીતે તે યજુર્વેદના 40મા અધ્યાયનો અંશ છે. આ ઉપનિષદના 18 મંત્રો જિજ્ઞાસુ

તે ભોગવવા લાગે તેમાં રસલીન થઈ જાય. પરમાત્મા આનંદ સ્વરૂપ છે અને તે આનંદમાં ડુબવા લાગે તેને પળે પળે આનંદની અનુભૂતિ થવા લાગે. જે પરમાત્મામય થઈ જાય તેને માટે ભોગવવાનું શું બાકી રહે? બધું જ ભોગવે આકાશ, સૂર્યનાં કિરણો- રોશની, રાતે ચાંદનીની શીતળતા, આમ ચારે તરફ પ્રકૃતિના ભોગનો વિસ્તાર છે તેનો આનંદ માણી શકે. ધર્મ ભોગ છે એવું કહેવામાં આવે તો કચવાટ થાય કે ધર્મ તો ત્યાગ છે, ત્યાગ તો જીવનનું તથ્ય છે. જે સમજ્યા કે બધું પરમાત્માનું છે અને છૂટી ગયું પછી ત્યાગ કરવા માટે કશું નહીં બચે. કોઈ

અભ્યાસુઓ માટે મહત્વના છે. તેમાં પ્રથમ મંત્ર ‘ઈશાવાસ્યમિદં સર્વમ..’ જે ખૂબ જાણીતો છે. અવારનવાર કથાકારો, વક્તાઓ દ્વારા તેને ટાંકીને સમજાવવામાં આવતો હોય છે. તેનો સરળ ભાવાર્થ એવો છે કે, ‘આ બ્રહ્માંડમાં જે કંઈ જડ- ચેતન છે તે તમામ ઈશનું- ઈશ્વરનું છે એટલે તેમના દ્વારા જ ઉપયોગ માટે છોડવામાં આવ્યું છે. તેનો વિવેકબુદ્ધિથી,

ધર્મ મર્મ શ્રીજીવ વ્યાસ

કહે કે હું ત્યાગ કરી રહ્યો છું તો એનો અર્થ એ થયો કે તેવું માનતો હતો કે મારું છે. જે એમ કહે છે કે હું છોડી રહ્યો છું, ત્યાગ કરી રહ્યો છું તેનાથી ત્યાગ નહીં થઈ શકે કેમ કે ત્યાગ તો એ જ કરી શકે જે કહે કે મારું કશું નથી. ત્યાગ કરું તો પણ શું કરું? ત્યાગ કરવા માટે તે પહેલાં ‘મારું’ હોવું જોઈએ. ધારો કે કહી દઉં કે, આકાશ મેં આપને આપી દીધું તો હસવું આવે. તમે

આ બ્રહ્માંડમાં જે કંઈ જડ-ચેતન છે તે તમામ ઈશનું- ઈશ્વરનું છે એટલે તેમના દ્વારા જ ઉપયોગ માટે છોડવામાં આવ્યું છે. તેનો વિવેકબુદ્ધિથી, મર્યાદાપૂર્વક ઉપયોગ કરો. ધારે લોભ, લાલચ નહીં કરો

મર્યાદાપૂર્વક ઉપયોગ કરો. વધારે લોભ, લાલચ નહીં કરો. આ ધન- સર્વસંપદા કોનું છે? એમ પૂછી એવો નિર્દેશ કર્યો છે કે, ‘એ કોઈ વ્યક્તિનું નહીં માત્ર ઈશનું જ છે એટલે કે માલિકીભાવ ન રાખો કેમ કે આપને તો તે તેનું છે.’ આ મંત્રમાં ઊંડું દાર્શનિક રહસ્ય છે. આપણને ઈશ્વરની કૃપાથી જે કંઈ પ્રાપ્ત થાય છે કે થઈ રહ્યું છે તેનો આનંદ ઉપભોગ કરતી વખતે એવો ભાવ રાખવો જોઈએ કે મૂળભૂત રીતે તે આપણું નથી. ‘તેન ત્યક્તેન’નો અર્થ ભૌતિક ચીજવસ્તુઓ છોડવાનો નથી પરંતુ તેના પ્રત્યે આસક્તિ નહીં રાખવી. છોડવાનો ભાવ કેળવવાનો છે. આડકતરી રીતે લોભ કે સંગ્રહવૃત્તિ છોડવાનો નિર્દેશ છે. આ મંત્રસૂત્ર સીધીસાદી એ જ વાત કરે છે કે, જે છોડે છે તે ભોગવે છે, એમ નથી કહ્યું કે તમારે ભોગવવું હોય તો છોડી દો. એ એમ કહે છે કે, જો તમે છોડી શકો તો તમે ભોગવી શકશો પરંતુ જો તમે ભોગવવાનો ખ્યાલ રાખશો તો તમે તે છોડી નહીં શકો. પહેલા જ કહ્યું છે કે, આ સર્વ પરમાત્મા-ઈશ્વરનું છે તેમાં પણ છોડવાની વાત કરી છે. જે એમ સમજાવે છે કે આ બધું પરમાત્માનું છે તો પછી પકડવાનું શું રહે? કશું બચે જ નહીં છૂટી જાય એટલે પરમાત્મામય થઈ જાય અને જે પરમાત્મામય થઈ જાય

કહેશો કે કમ સે કમ પહેલાં એ તો પાકું કરો કે આકાશ તમારું છે. જે તમે આપી દો છો. કહી દઉં કે ચંદ્ર મેં તમને દાનમાં-ભેટમાં આપી દીધો તો તે પહેલાં ‘મારો’ તો હોવો જોઈએ. ત્યાગનો ભ્રમ એને થાય છે જેના મનમાં મમત્વ છે. ત્યાગ છોડવાથી નહીં થાય. ત્યાગ એ સત્યના અનુભવથી થાય કે બધું પરમાત્માનું છે. ત્યાગ થઈ ગયો. હવે તે કરવો નહીં પડે. જે વસ્તુ તમારી માલિકીની હોય તો તે તમે ત્યાગ કરી શકો માલિકીભાવ જ ન હોય સમગ્ર સૃષ્ટિનો, પ્રકૃતિના જીવનનો આનંદ અમૃતની જેમ અનુભવવાનો હોય એટલે ‘તેન ત્યક્તેન ભુંજ થા’ જે, હું ‘મારું’ નો માલિકી ભાવ છોડે તે જ આનંદ સ્વરૂપ પરમાત્માની સૃષ્ટિને ભોગવી શકે એટલે જ જેણે છોડ્યું તેણે મેળવ્યું- ભોગવ્યું. આ આધ્યાત્મિક, દાર્શનિક અર્થ થાય પરંતુ એનો અર્થ એવો નથી કે મનુષ્ય ધન કમાવાનો પ્રયાસ નહીં કરે. વેદ તો એ વાતનું સમર્થન કરે છે કે, માનવીએ સખત મહેનત કરીને પ્રામાણિકતાથી ધન મેળવવું જોઈએ પરંતુ સાથે એવો ખ્યાલ રાખવો જોઈએ કે આ બધું ધન પરમ પિતા પરમાત્માનું છે અને જરૂર પૂરતું પોતાની પાસે રાખી બાકીનું ધન સમાજકલ્યાણ માટે ત્યાગ કરવું જોઈએ. ‘ઈદં ન મમ’